

Era en temps de postguerra

Gabriel Janer Manila

La meua escola fou -eren anys de Postguerra-, trista i patètica. L'edifici, construït durant la República a partir d'un projecte de l'arquitecte Guillem Fortesa, era ample i espaiós, amb les finestres de les classes obertes a migdia per on entrava la llum gris -no hi havia dies clars ni horabaixes blaus-, d'aquell temps obscur. Guard una fotografia de la meua escola: les parets, el marès de les quals havia tret el meu pare a les pedreres d'es Tancat Prim, i les columnes de les arcades són blanques i s'hi veu la cisterna, i el cartell amb lletres retallades de fusta: *Grupo Escolar Padre Pou*, i els pals de les banderes, i els pins sota els quals em castigaren a repassar les lliçons que no havia estudiat abastament, mentre els altres al·lots jugaven a banya o a córrer rere una pilota, durant la mitja hora d'esplai que teníem a mitjan matí. Sempre els vaig tenir una devoció particular, a aquells pins sota els quals va créixer la mica de saviesa de què em vaig poder beneficiar a aquella escola i, passats molts d'anys, un dia en què l'ajuntament decidí tallar-los de soca-rel perquè els pares deien que provocaven al·lèrgies i estimulaven la picor dels seus fills, vaig tenir un sentiment profund, com d'enyorança. Em contaren que el batle havia dit durant el ple en què es decidí decapitar-los:

- O al·lots, o pins..., una de dues.

Varen caure els pins i amb ells varen abatre's les infinites canticelles que havíem frasejat ran de les soques. Molts hi havíem après de conjuguar els verbs castellans, hi aprenguérem les parts de l'oració gramatical, els noms que prenién les figures geomètriques, els de les muntanyes més altes de la terra, la llista de rius que solquen Europa.

A la Virgen del Pilar

La Virgen del Pilar dice,
que nunca ella será roja
que quiere ser Capitana,
de la Falange Española.
Ahora que en Mallorca hay
cañones de artillería
no hay hombres que la
ni de noche ni de día.
No canto porque bien canto,
ni tampoco porque sé,
canto para el Caudillo
y el valiente Requeté.

Viva Dios que nunca muere,
y si muere resucita.
Viva España porque tiene,
a Falange Femenina.

La Virgen del Pilar dice,
que ya no quiere estar sola,
que quiere a los Milicianos
y la Falange Española.

¡Españoles! Viva España
que viva España, Españoles.
Viva Franco porque tiene
a lo mejor de los hombres.

*Oració a la Verge del Pilar modificada.
(Col·lecció particular)*

Quan l'observ, la fotografia, no em sé estar de mirar la primera columna:

"Dins aquesta columna -m'explicava la tia Antonina- hi ha un flascó de vidre amb un paper. Hi són escrits els noms dels homes que van promoure la construcció de les escoles. Els feixistes els mataren a tots. Perquè havien volgut fer una escola, i això era tingut per delictes. També hi ha el nom de l'oncle en Jaume Janer. L'assassinaren els bons al·lots.

I encara avui hi pens, després de tants d'anys. L'escola era ample i tenia espais diversos: les aules, els tallers, la biblioteca, el laborato-

ri... Però la majoria d'aquests espais eren buits. Algun es feia servir per amuntegar els pupitres espanyats, un altre l'havien convertit en el magatzem de la mica de llenya que nosaltres portàvem per a les estufes: un duia quatre estelles d'ullastre, l'altre, una senalla de clovelles d'ametlla. Els mestres ens suggerien d'acudir a la via del tren, per si els fegoners havien extraviat cap tros de carbó. El recollíem i el portàvem a l'escola. Un dia, tres companys ens perdérem ran de la via. I no anàrem a classe, ni acudírem a dinar. Els pares ens cercaren, preocupats, en veure que no compareixíem. Però retinc a la memòria la llargària de les vies ran de les quals caminàrem durant tres o quatre hores. Es perdien en l'horitzó de la mirada, en un llunyedar misteriós. Els franquistes s'havien proposat enderrocar tots els rastres de la Pedagogia republicana i havien assegurat que no en quedaria ni una sola pedra. Processaren els mestres, a alguns els mataren, a d'altres els tancaren

Inauguració d'una escola durant la II República. (Col·lecció particular)

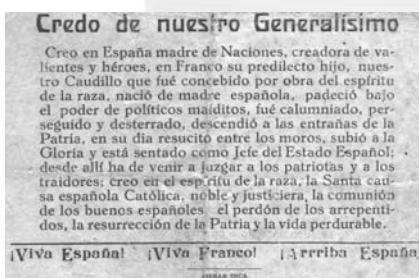
a la presó i els destruïren de per vida, a d'altres els rehabilitaren, però era com si els haguessin donat una pallissa. Sé d'un mestre que, a la presó de can Mir, feia una mica de repàs als altres presoners, tots els dies, fins que una nit se l'endugueren al cementiri de Porreres i l'assassinaren. Alguns d'aquells presos tenien fills en edat escolar. Quan acudien a veure el pare portaven una plagueta perquè el mestre els posàs una mica de feina: comptes, mostres d'escriptura, problemes aritmètics que havien de resoldre. Eren pobres i no es podien pagar el repàs particular. Llavors, a la setmana vinent, el mestre els corregia els treballs. Després que el mataren, les plagues quedaren sense corregir. Es contava mig d'amagat la història del mestre Galiana. Era jove i enèrgic, i li resplendia la vida en cada gest. Havia vingut a viure al poble amb els pares, que no tenien ningú damunt la terra més que aquell fill. Habitaven un pis de s'Aigo Dolça i, en saber que l'havien depurat, es va posar malalt. No suportava veure's llençat a la misèria i humiliat fins a l'enviliment. La seva mare demanava almoïna per les cases: dues llesques de pa, una embosta de figues, un tros de xuïa, quatre monedes per comprar la medicina. El meu pare contava que l'havia vist plorar. En Galiana no va resistir-ho. Un matí, el trobaren mort. Havia agafat la

corretja del pantaló i s'havia penjat al capçal del llit. No sé què feren del seu cos. Al cementiri hi havia un espai tancat de paret, com un corral de porcs, on portaven a enterrar els suïcides. El corral dels penjats, en deia la gent.

"...era l'únic que deixava fer algun dibuix al quadern de treball i utilitzar llapis de colors, la il·lució dels colors en un temps de grisors permanents."

A aquella escola hi vaig conèixer quatre mestres, que representaven amb justesa la realitat sociològica del magisteri del meu temps: el més jove de tots, amb els estudis recentment acabats, era don Toni. Germà del secretari de l'Ajuntament, era l'únic mestre fadrí. Un dia portà la seva al·lota al poble i m'envià a cercar - llavors tenia vuit o nou anys-, perquè li digués uns versos que havia recitat en una festa escolar, de tan espantat que estava de la meva memòria. Crec que es tractava d'un poema, llavors molt conegut -El dos de Mayo- que permetia al recitador alçar qualche crit, manotejar com un predicador i, adesiara, pegar una potada. "Oigo patria tu aflicción / y escucho el triste concierto / que forman tocando a muerto / la guitarra y el cañón..." Encara m'enrecord, perquè els versos que vàrem aprendre quan érem infants, a vegades per sort, d'altres per desgràcia, ens habiten tota la vida. A la classe de don Toni no hi vaig anar mai, el sistema de rotació dels mestres no ho va permetre i m'hauria agradat. Ara he de parlar

de don Alfonso. Era seriós, intel·ligent i hàbil. La guerra l'havia agafat de vacances a València, la seva ciutat, i s'incorporà a l'exèrcit republicà. Acabada la guerra, i passat el període de rehabilitació, de cercar certificats de bona conducta, de presentar-se davant els tribunals i reivindicar el seu dret, tornà al meu poble i ocupà la seva plaça. Els pares i les mares sospiraven perquè als fills els tocàs aquell mestre. Tenia fama que a la seva classe es treballava molt, que els seus alumnes aprenien més de pressa. A nosaltres ens atreïa una cosa especial: era l'únic que deixava fer algun dibuix al quadern de treball i utilitzar llapis de colors, la il·lució dels colors en un temps de grisors permanents. Don Alfonso era casat amb dona Empar i no tenien fills. Vivien en un pis a devora l'església, a la casa de madò Rosa Beneta, que habitava la planta baixa. Llavors, quan construïren les cases barates, al carrer de can Reus, en compraren una i s'hi estaren la resta de la vida, fins que partiren a València, pocs anys abans de jubilar-se. Un dia decidiren impartir classes de batxillerat a casa seva. S'hi dedicaren tots dos, en hores d'excés, quan havien acabat la feina a l'escola pública. El primer alumne que tingueren va ésser en Pep Manila, de la nostra família. La seva mare, la tia Maria de can Molla, casada amb l'oncle Llorenç Manila, de can Sabater, acudí a parlar amb el mestre perquè acceptàs de preparar el seu fill. La tia volia que fes el batxillerat, però no hi havia diners perquè estudiàs fora del poble: en un col·legi privat o en un institut. Don Alfonso consentí d'emprendre la tasca i decidí, en veure que, després del primer any, l'experiència havia funcionat, acceptar altres alumnes. Érem cinc o sis: en

Credo d'exaltació a Franco. (Col·lecció particular)

Jaume Ferratjans, en Miquel Fosca, na Catalina Perugueta, en Miquel Bosso, en Michel... En acabar el curs ens acompanyava a examinar-nos a fora, primer al col·legi dels franciscans de Lluçmajor, poc després a l'Acadèmia Cormenzana, a Ciutat, vora el pont del tren. Les classes consistien en prendre'ns la lliçó que havíem estudiat de memòria als llibres de text i poca cosa més. Estic segur que aquell matrimoni de mestres féu tot quant sabien i, dels guanys que tingueren amb les nostres classes, amb el temps arribaren a comprar-se un biscouter. Gràcies a ells alguns al·lots del meu poble vam poder estudiar els primers cursos de batxillerat, perquè d'altra manera no ho hauríem fet. Tots érem pobres, igualment, però va haver-hi uns pares que decidiren gastar-se alguns diners perquè els fills estudiassin. Van pensar que l'estudi - aquest havia estat un dels principis amb què havia cregut la República i la formació aixequen la consciència dels homes i dels pobles. No sé si els estudis que férem amb don Alfonso i dona Empar han arribat a complir aquella vaga il·lusió, quasi impossible. Pocs mesos després de començar les classes, tot d'una que s'assabentaren, na Maria i na Francisca Joia, dues de les beates més poderoses de la cavallerissa, es posaren furioses i criticaren durament la decisió dels meus pares:

- Què s'han pensat, aquests? Per què han posat el fill a estudiar el batxillerat? Què volen? D'on s'han cregut que són?

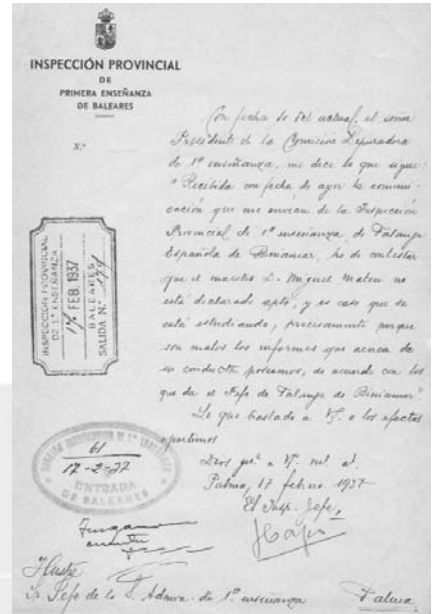
No consentien que el fill d'una dona republicana s'endinsàs a trescar els camins proscrius de l'estudi. Devien pensar que amb el batxillerat començaven a encendre's les primeres espines de la revolució.

Don Santiago era el mestre més vell de tots quatre. El record trist, la il·lusió vençuda. La Guerra el va aplegar a l'escola de s'Aranjassa. També el van depurar. No va acceptar l'ordre i es va fer fort. Passat el temps, a l'Escola Normal, un professor estrany i subaltern de Pedagogia, el senyor Pano, em va parlar d'ell. I s'hi enrabiava, només de parlar-ne. Em va dir:

- El governador civil em va comissionar per tancar-li l'escola. No en volia sortir; però el vaig treure a la força.

"En veure'm com absent, la mirada posada en un altre món, m'aferrava una clatellada que em feia tornar a la realitat estricta, però aviat em tornava a escapar."

Hagué de defensar-se davant el tribunal de depuració i, finalment, li van permetre de fer escola. Vingué al meu poble. Tenia una família. M'enrecord de la dona, de les filles... Ho passaven magre, però ell s'enginyava a fer classes particulars, els vespres. Sovint acudien a la seva escola nocturna, només per tres o quatre mesos, el temps que necessitaven per enllestir els papers, aquells que se n'anaven a Veneçuela. Aprenien de fer quatre comptes, d'estampar la firma i de redactar una carta; per si volien escriure a la família. Quan s'acomiadaven de don Santiago, aquells que partien estaven il·lusionats -l'emigració era una de les poques il·lusions que els eren permeses-, i marxaven contents, decidits a conquistar el món.

Ofici de la Inspecció durant la guerra civil. (Col·lecció particular)

L'altre mestre era don Miquel. Havia estat alferes provisional i es rumorejava que havia cursat la carrera de forma precipitada, com si hagués obtingut el títol per mèrits de guerra. La gent no volia que els fills anassin a escola amb don Miquel, perquè deien que només ensenyava a fer pajaritas i a criar cucs de seda. A mi em va tocar durant dos o tres cursos. També havia portat la família. Li agradava molt la mecànica radiofònica i sovint tenia un aparell de ràdio desmuntat sobre la taula amb què culejar. Era estrany, com llunàtic. En altres ocasions ho he explicat: vaig aprendre de llegir, perquè el mestre es va separar de la dona. Era, llavors, un infant distret que s'encantava amb les pròpies imaginacions. Potser, perquè no tenia altra manera d'escapar-me de la realitat. Fèiem servir la cartilla "Rayas", impresa sobre un paper vell, com a brut. I, per què havia de saber llegir? El mestre em feia seure al

seu costat, començàvem per les primeres pàgines i, tot d'una, el meu cap se n'anava cap a un altre espai. En veure'm com absent, la mirada posada en un altre món, m'aferrava una clatellada que em feia tornar a la realitat estricta, però aviat em tornava a escapar. Llavors enviava a cercar la meva mare. Li deia:

- Aquest al·lot va com ressagat i no aprendrà mai de llegir. No res el distreu. Provi a ca seva de fer-li fer una mica de pràctica.

La mare em feia seure en una cadira baixa al seu davant, estenia la cartilla sobre la falda i iniciàvem la lectura. No arribàvem a llegir quasi res. El pensament se'm tornava a escapar més enllà dels núvols. I la mare tornava a pegarme una clatellada que em feia caure el cap. No sé si aquella plana de lectura, justament posava: mi mamá me mima... Un dia el mestre no es presentà a l'escola. Havia fugit i havia abandonat la dona i els fills. Ningú no en volia parlar davant els al·lots, però deien que se n'havia anat amb una marxanda cap a Barcelona.

- Han dit que s'ha embarcat, que és a Barcelona- afirmaven.

- A Barcelona?

Barcelona era per a la gent del meu poble una ciutat exòtica, allunyada en l'espai, un lloc de perdició. Ho especificava una vella cobla que vaig sentir cantar moltes vegades. Feia referència a la vinguda a Mallorca del rei Alfons XIII, acompanyat d'Antoni Maura, i la presència pels carrers de na Simona, un personatge popular que formava part de la petita mitologia col·lectiva. La cançó deia: "Quan el rei va arribar a Palma / i va veure na Simona, / va dir a don Toni Maura: / Oh quina al·lota tan mona! / Don Toni Maura va dir: / Ell li diuen na Simona, / que ven cas-

tanyes a Plaça / i cocos de Barcelona". Barcelona era, ja ho veieu, la ciutat d'on duïen els cocos. Doncs aquell mestre s'escapà a Barcelona amb una marxanda. N'enviaren un altre perquè el substituís. Era jove i degué pensar què podia fer en el temps en què s'estaria al poble: quinze dies, un mes, dos o tres, fins que don Miquel tornàs a comparèixer. Decidí d'agafar el grup dels més retardats i insistir en la pràctica de la lectura. Em va dir:

- En tornar don Miquel, has d'haver acabat la cartilla.

I m'hi vaig entossudir. Aquell mestre m'havia donat un motiu pel qual pagava la pena d'aprendre de

llegir: en tornar don Miquel li havia de demostrar que havia avançat. Un diumenge anàrem al cinema i em vaig posar a recitar les lletres dels títols en veu alta. El meu pare no sabia avenir-se'n, i deia:

- Aquest al·lot ja sap llegir.

Les lletres corrien de pressa sobre la pantalla. El meu pare insistia:

- Hem de veure si consentiràs que t'escapin. Fes via, de pressa...

I aquest fou l'únic exercici de velocitat lectora que vaig fer mai.

Don Miquel va tornar, poc temps després, penedit. Una de les primeres decisions que va prendre fou fer-me comprar la segona cartilla. ■

A totes les persones que es considerin víctimes de la guerra civil i del franquisme

El 10 de setembre de 2004, el Consell de Ministres va aprovar el Reial Decret pel qual es crea la Comissió Interministerial per a l'estudi de la situació de les víctimes de la guerra civil i del franquisme. La comesa fonamental d'aquesta Comissió és la d'elaborar un informe sobre els drets reconeguts fins a la data a les persones que, pel seu compromís amb la democràcia, varen ser objecte d'actuacions repressives des de l'inici de la Guerra Civil fins a la plena restauració de les llibertats. Sobre la base d'aquest informe s'articularà un avantprojecte de Llei en el qual es regularan les mesures que resultin precises per aconseguir la completa rehabilitació moral i jurídica dels afectats. Presidida per la vicepresidenta primera del Govern i ministra de la Presidència, la Comissió estarà integrada per representants de diversos ministeris les competències dels quals facilitin al nou òrgan la realització correcta de les seves funcions. Així mateix, es garanteix la participació de les associacions o organitzacions representatives de les persones afectades o vinculades a la problemàtica